

Nyelvoktatás és iskolai rekrutáció

A lemorzsolódás okai a sárospataki református kollégium tanulói között (1931–1946)

Sárospatakon 1931-ben a református kollégium keretein belül működő gimnáziumban a képzés modernizálására került sor. Az addig humán gimnáziumi oktatást végző középiskolában egyedi tanterv szerint bevezették az angol nyelv tanítását az első gimnáziumi osztálytól (tehát a tanulók tízéves korától), amelynek az volt a célja, hogy a tanulók nyolcévi nyelvtanulás után olyan szóbeli és írásbeli angolnyelv-tudás birtokában hagyják el az intézményt, amely szerencsés esetben lehetőséget nyújt számukra angol egyetemeken való tanulmányok folytatására.

Általában két első osztályt indítottak, amelyek közül az egyik osztályba kerültek az angol nyelvet tanulók. Ha az angolosok nem érték el a megfelelő osztálylétszámot, akkor ide olyan tanulókat is felvettek, akik nem választották az angol nyelvet. A másik osztályt a nem angolosok tették ki. Már 1931-ben indítottak egy olyan ötödik osztályt is, amelyikben szintén elkezdték tanítani az angol nyelvet. Ennek a képzési formának az volt a célja, hogy azok a tanulók is részesülhessenek az angol nyelvi oktatásban, akiknek a szülei nem voltak elég tehetősek ahhoz, hogy nyolc éven keresztül Patakon taníttathassák gyermekeiket, vagy csupán a nagyobb távolság miatt nem tartották helyesnek, hogy tízéves gyermekük kiszakadjon a család köréből. Az ötödik osztálytól való nyelvtanítás megindítása Klebelsberg Kunó kultuszminiszter ötlete volt, aki közvetlen segítséget adott a pataki iskola modernizálásához. A két világháború között ismert jelenség volt, hogy a negyedik gimnáziumi osztály után gyakran a tanulók 60 százaléka lemorzsolódott, mivel négy gimnáziumi végzettséggel már egyes állások betölthetőek voltak, másrészt, ha a tanuló rosszabb előmenetelt mutatott vagy a szülei nem tudták előteremteni a továbbtanulás költségét, akkor nem végezte el a gimnázium felső tagozatát. A lemorzsolódott tanulók pótlására várták Patakra az angol nyelvet tanulni vágyókat az ötödik osztályokba. Ez a megoldás biztosította Patak számára a tanulólétszámot, ugyanakkor a megfelelő minőségű tanulói összetételt is.

Az SPSS program lehetővé teszi, hogy pontos kódolás alkalmazásával a tanulócsoporthoz tartozó összetételét elemezhesük. Az első és ötödik osztályok tanulóira vonatkozó adatok összehasonlítása biztosítja, hogy feltárjuk a lemorzsolódás okait. Fontos azonban az adatok rögzítése során a tanulók nevének pontos feljegyzése, mert a program csak pontos adatrögzítés esetén ad használható számításokat. Zavaró lehet egy második keresztnév vagy a vezetéknevű különböző változata is. Ezért a vizsgálat esetén az adatrögzítésnek különösen meghatározó a jelentősége. A vizsgálatokat két korszakra bontva végezzük el, hogy bemutathassuk az angol nyelv oktatásának hatását a holocaust és a második világháború következményei nélkül is, ugyanakkor szemléltessük a képzés egészét. Első lépésben összehasonlítjuk a bennmaradt és a lemorzsolódott tanulók adatait, hogy feltárjuk a lemorzsolódás okait. Ugyanakkor az ötödik osztályos tanulók adatainak felhasználásával összehasonlítjuk az első osztálytól Patakra járók és az ötödik osztályba más intéz-

ményből érkezett tanulók adatait azért, hogy megállapítsuk, hogy ötödik osztályban milyen okból választották az akkor az iskolába iratkozottak az intézményt. Vizsgálatainkhoz a lakhelyre, a szülő (a két világháború között ez legtöbbször az apa) foglalkozására, valamint a felekezeti hovatartozásra vonatkozó adatokat használjuk fel, vizsgáljuk az angolos és nem angolos státust, valamint a tanulók tanulmányi eredményét is. A tanulmányi eredményt a magyar, matematika, valamint egy idegen nyelv osztályzatainak átlagolásával számoltuk ki. Az angolos tanulók esetén az angol nyelvet vettük figyelembe, a nem angolos tanulók esetén pedig a latin nyelvet.

Az első vizsgálati korszak (1931–1942)

Először a tanulmányaikat folytatók, valamint a lemorzsolódottak adatait hasonlítjuk össze.

Vizsgálatunkat úgy kezdjük, hogy összehasonlítjuk azon első osztályos tanulók adatait, akik még ötödik osztályban az oktatás folyamatában voltak, valamint azon tanulók adatait, akik közben lemorzsolódtak. Az adatok összehasonlításától várjuk a lemorzsolódás okainak feltárását.

1. táblázat. Az 1931 és 1937 között beiratkozott első osztályos tanulók lemorzsolódása lakhely szerint (%-ban)

Lakhely	Tanulói életút		
	Bennmaradt N=212	Lemorzsolódott N=314	Átlag N=526
Sárospatak	20,7	21,3	21,1
20 km-es körzet	9,9	15,6	13,3
Zemplén megye	14,1	8,3	10,6
Környező megyék	27,4	30,6	29,3
Ország egyéb megyéi	20,3	16,2	17,9
Budapest	3,8	3,8	3,8
Külföld	2,4	1,9	2,0
Ismeretlen	1,4	2,2	2,0
Összesen	100,0	100,0	100,0

A lakhelyre vonatkozó adatok alapján (1. táblázat) azt kell megállapítanunk, hogy nem elsősorban a lakóhely volt hatással a lemorzsolódásra. A Zemplén megyéből és az ország távolabbi területéről érkezettek között magasabb a tanulmányaikat folytatók aránya, mint ezen kategóriák aránya az egész vizsgált tanulói rekrutációban. Ugyanakkor a 20 kilométeres körzetből érkezők nagyobb arányban képviseltetik magukat a lemorzsolódottak között, mint a nem lemorzsolódottak között. Ezekből az adatokból arra következtethetünk, hogy az ország távolabbi területeiről érkezett tanulók tanulási szándéka sokkal határozottabb volt, mint a Sárospatak környékéről érkezett tanulóké. Sárospatak és közvetlen környékének tanulói rekrutációja feltételezésünk szerint azon ok miatt mutat alapvető eltérést, mert más volt a sárospataki és más a környékről érkező tanulók szociális háttere. Az is szerepet játszott a lemorzsolódásban, hogy a közelebbi területekről a rosszabb tanulmányi előmenetelű tanulót is beírták a pataki iskolába a kisebb iskoláztatási költség miatt, ami később a tanulmányi eredmény miatti lemorzsolódáshoz vezetett.

Vizsgálatunkat a szülők foglalkozásának elemzésével folytatjuk.

A 2. táblázat adatai bizonyítják azon feltételezésünket, hogy az anyagilag biztonságosabb családi háttér elősegíti a tanulmányok eredményes folytatását. A szabadfoglalkozású értelmiségiek és a gazdasági elithez tartozó szülők gyermekei sokkal kisebb arányban fordulnak elő a lemorzsolódottak, mint a nem lemorzsolódottak között. Az általunk vizsgált populációban ez a két társadalmi csoport tudta nyújtani gyermekeinek a legnagyobb anyagi biztonságot. Ezzel szemben a paraszt és munkás, az iparos, kereskedő és kishivatalnok kategória tanulói a lemorzsolódottak között nagyobb arányban vannak jelen, mint

a nem lemorzsolódottak között. A többi foglalkozási kategóriában nincs jelentős különbség az arányokban.

2. táblázat. Az 1931 és 1937 között beiratkozott első osztályos tanulók lemorzsolódása a szülők foglalkozása szerint (%-ban)

Szülők foglalkozása	Tanulói életút		
	Benmaradt N=212	Lemorzsolódott N=314	Átlag N=526
Paraszt + munkás	8,4	10,6	9,6
Iparos + kereskedő	11,3	16,2	14,2
Alk. ért	25,4	27,7	26,8
Szabadf. ért	20,2	11,2	14,8
Gazd. elit	9,0	5,7	7,0
Kántor, tanító	10,8	12,4	11,8
Kisbirt. paraszt	13,2	14	13,7
Ismeretlen	1,4	2,2	1,9
Összesen	100,0	100,0	100,0

A felekezeti arányok vizsgálatának adatait foglaltuk a 3. táblázatba.

3. táblázat. Az 1931 és 1937 között beiratkozott első osztályos tanulók lemorzsolódása felekezet szerint (%-ban)

Felekezet	Tanulói életút		
	Benmaradt	Lemorzsolódott	Átlag
Római kat.	9,9	10,8	10,4
Görög kat.	–	1,3	0,7
Református	78,3	78,3	78,3
Evangelikus	5,7	3,2	4,8
Zsidó	6,1	6,4	6,3
Összesen	100,0	100,0	100,0

Adataink alapján azt kell megállapítanunk, hogy a felekezeti hovatartozás a felekezethez kapcsolódó szociális helyzet és életvitel útján volt hatással a lemorzsolódásra. Ezzel magyarázható, hogy az evangélikusok az egész populációban képviselt arányuknál kisebb arányban morzsolódtak le, ugyanakkor a görög katolikus tanulók a vizsgált tanulói csoportban képviselt arányuknál nagyobb arányban. A szociális összetétel és a felekezeti hovatartozás összefüggése ugyanis kimutatja, hogy az evangélikusok szociális helyzete jobb, mint a római katolikusoké vagy a görög katolikusoké. Szerepet játszik a különbségben valószínűleg az is, hogy az evangélikusok átlagos iskolázottsága magasabb volt, mint a római katolikusoké.

Ezek után áttérhetünk a benmaradtak és az ötödik osztályba új tanulóként érkezettek adatainak összevetésére.

Vizsgálatunkat ebben az esetben is a lakhely adatainak az összehasonlításával kezdjük. (4. táblázat)

4. táblázat. Az 1931 és 1942 között beiratkozott első és ötödik osztályos tanulók lakhelyre vonatkozó adatai a lemorzsolódottak nélkül (%-ban)

Lakhely	Tanulói életút		
	Benmaradt N=212	Érkezett N=166	Átlag N=378
Sárospatak	20,8	10,2	16,1
20 km-es körzet	9,9	10,2	10,0
Zemplén megye	14,2	11,4	13,0
Környező megyék	27,4	27,7	27,5
Ország egyéb megyéi	20,3	15,1	18,0
Budapest	3,8	15,7	9,0
Külföld	2,4	3,6	2,9
Ismeretlen	1,4	6,0	3,4
Összesen	100,0	100,0	100,0

Abból a feltételezésből indulunk ki, hogy a közelebbi területekről már első osztálytól Sárospatakon tanulnak a gimnáziumot választók, míg a távolabbi területekről inkább az ötödik osztálytól kerülnek az intézménybe a tanulók. Feltételezésünket adataink csak részben igazolják. A sárospataki tanulók között a bennmaradtak aránya kétszer akkora, mint az ötödik osztálytól Sárospatakra érkezetteké. A pataki családok számára olcsóbb volt a képzés, mert nem kellett számolniuk a drága internátusi költségekkel. Sárospatakon élt egy olyan értelmiségi réteg, amelynek tagjai megfelelően értékelték a modern oktatási formát, és gyerekeiknek biztosították a kínálkozó lehetőséget. Másrészt a döntést az is befolyásolta, hogy a pataki tanulóknak nem kellett elszakadniuk tízéves korukban a szüleiktől. Ugyanakkor nincs nagy különbség a 20 kilométeres körzetből érkezettek között. Az ország távolabbi területéről érkezett tanulók adatai nem igazolják feltételezésünket. Ennek az az oka, hogy az ország távolabbi területéről nagyobb arányban érkeztek az angol tagozatba, ami azt jelentette, hogy az első osztálytól Patakon tanultak. A budapesti tanulók adatai viszont igazolják hipotézisünket. Míg a bennmaradtak között csak 3,8 százalék a budapesti, addig az ötödik osztályba érkezettek között ez az arány már 15,7 százalék. A budapestiek is elsősorban az angol nyelv tanulása miatt választották az iskolát, de közöttük jóval nagyobb arányban választották az olcsóbb gimnáziumi felső tagozatos képzést, mint az ország más területeiről érkezettek.

Vizsgálatunkat a tanulmányaikat folytatók és az ötödik osztályban az iskolába iratkozott tanulók szociális helyzetre vonatkozó adatainak elemzésével folytatjuk. A tanulók szociális helyzetét a szülők foglalkozási adataival tudjuk jellemezni. (5. táblázat)

5. táblázat. Az 1931 és 1942 között beiratkozott első és ötödik osztályos tanulók a lemorzsolódottak nélkül, a szülők foglalkozása szerint. (%-ban)

Szülő foglalkozása	Tanulói életút		
	Bennmaradt N=212	Érkezett N= 166	Átlag N=378
Paraszt + munkás	8,4	4,2	6,6
Iparos + kereskedő	11,3	13,8	12,4
Alk. ért.	25,4	36,1	30,1
Szabadf. ért.	20,2	14,4	17,7
Gazd. elit	9,0	11,4	10,0
Kántor, tanító	10,8	4,2	7,9
Kisbirt. paraszt	13,2	10,8	12,2
Ismeretlen	1,4	4,8	2,9
Összesen	100,0	100,0	100,0

Adataink korábbi, szociális helyzetre vonatkozó megállapításainkat igazolják. Első osztálytól kezdve tanulnak Sárospatakon a jó anyagi helyzetben levő szülők gyermekei az Angol Internátusban, ugyanakkor első osztálytól kezdve tanulnak itt azok a szegény tanulók is, akik az egyház segítségével tudják csak tanulmányaikat folytatni. Nagy arányban iratkoznak be Sárospatakra ötödik osztálytól azon értelmiségiek, hivatalnokok gyermekei, akik számára így a képzés esetleg a nagyobb távolság ellenére sem jelent olyan nagy anyagi megterhelést, mintha első osztálytól Patakon tanulnának; szerencsére ötödik osztálytól is van lehetőségük az angol nyelv tanulására.

Ismét megvizsgáljuk felekezeti adatainkat is. (6. táblázat)

A 7. táblázatba foglaltuk a bennmaradt, az első és ötödik osztály között lemorzsolódott, valamint az ötödik osztályban az intézménybe érkező tanulók angolos és nem angolos voltát. Azt feltételezzük, hogy az angolos tanulók között kisebb a lemorzsolódás, mivel iskolaválasztásuk megalapozottabb. Továbbá feltételezzük azt is, hogy ötödik osztályban elsősorban az angol nyelv tanulása miatt váltanak iskolát a tanulók.

6. táblázat. Az 1931 és 1942 között beiratkozott tanulók felekezeti adatai a lemorzsolódottak nélkül (%-ban)

Felekezet	Tanulói életút		
	Benmaradt N=212	Érkezett N=166	Átlag N=378
Római kat.	9,9	12,7	11,1
Görög kat.	–	1,2	0,5
Református	78,3	71,7	75,4
Evangélikus	5,7	5,4	5,5
Zsidó	6,1	8,4	7,1
Más prot.	–	0,6	0,3
Ismeretlen	–	–	–
Összesen	100,0	100,0	100,0

7. táblázat. Az 1931 és 1942 között beiratkozott tanulók tanulói életútja a nyelvtanulás függvényében (% – ban)

Nyelvtanulás	Tanulói életút		
	Benmaradt N=212	Lemorzsolódott N=314	Érkezett N=166
Angolos	37,3	20,1	82,0
Nem angolos	62,7	79,0	15,7
Ismeretlen	–	0,9	2,4
Összesen	100,0	100,0	100,0

Hipotéziseinket számításaink igazolják. Az ötödik osztályba beiratkozottak között a legnagyobb az angolt választók aránya, tehát ők kifejezetten ezen ok miatt érkeztek az intézménybe. A legkisebb az angolosok aránya a lemorzsolódottak között, mivel az adatok alapján azt kell feltételeznünk, hogy csak jobb tanuló gyereket küldtek távolabbi iskolába egy speciális képzésre.

Általánosan ismert, hogy a tanulmányi eredmény a lemorzsolódás legfontosabb oka. (8. táblázat)

8. táblázat. Az 1931 és 1942 között beiratkozott tanulók tanulói életútja a tanulmányi átlag függvényében

Tanulmányi átlag	Tanulói életút		
	Benmaradt N=212	Lemorzsolódott N=314	5. osztályba más iskolából átiratkozott
	1,9	2,5	2,2

Adataink ezt a tényt igazolják. A lemorzsolódottak tanulmányi eredménye a legrosszabb. A legjobb tanulmányi eredménnyel az első osztálytól Patakon tanulók csoportja rendelkezik. Ezen tanulói csoport tanulmányi szándéka a leghatározottabb. Az a tény azonban, hogy a lemorzsolódottak és a más iskolából érkezők tanulmányi eredménye között csak 0,24 a különbség, arra is utal, hogy a lemorzsolódásnak a munkaerőpiacon való megjelenési lehetőség és szükségesség is oka volt, nem csupán a tanulmányi előmenetel.

A második vizsgálati korszak (1938–1946)

9. táblázat. Az 1938 és 1942 között beiratkozott tanulók lemorzsolódása lakhely szerint (% - ban)

Lakhely	Tanulói életút		
	Benmaradt N= 94	Lemorzsolódott N=381	Átlag N=475
Sárospatak	20,2	19,2	19,4
20 km körzet	8,5	9,2	9,0
Zemplén m.	10,6	15,0	14,1
Környező m.	16,0	26,8	24,6
Ország egyéb m.	26,0	17,3	19,1
Budapest	10,6	6,6	7,4
Külföld	–	0,5	0,4
Ismeretlen	7,4	5,5	5,8
Összesen	100,0	100,0	100,0

Adataink a 9. táblázatban hasonló tendenciát regisztrálnak, mint az első korszakban.

A Zemplén megyéből és a környező megyékből érkezett tanulók a lemorzsolódottak között nagyobb arányban vannak jelen, mint a tanulmányaikat folytatók között. Ugyanakkor az ország távolabbi területéről és Budapestről érkezett tanulók között a tanulmányaikat tovább folytatók nagyobb arányban vannak jelen, mint a lemorzsolódottak. A távolabbi területekről érkező tanulók taníttatásának nagyobb anyagi kockázata megalapozottabb iskolaválasztást eredményezett. Másrészt a távolabbi területekről csak jobb szociális háttérrel rendelkező szülők tudták gyermekeiket Sárospatakra küldeni, ami szintén erősítette a tanulmányok folytatásának lehetőségét, mert ezeknek a tanulóknak anyagi okok miatt nem kellett megszakítaniuk tanulmányaikat.

10. táblázat. Az 1938 és 1944 között beiratkozott tanulók lemorzsolódása a szülő foglalkozása szerint (% - ban)

Szülő foglalkozása	Tanulói életút		
	Benmaradt N= 94	Lemorzsolódott 381	Átlag N= 475
Paraszt + munkás	12,8	32,2	28,6
Iparos + kereskedő	2,2	10	8,4
Alk. értelmiségi	31,9	22,5	24,4
Szabadf. ért	23,4	10,7	13,3
Gazd. elit	17,1	7,3	9,3
Kántor, tanító	4,3	5,5	5,3
Kisbirt. Paraszt	8,5	10,2	9,9
Ismeretlen	–	1,0	0,8
Összesen	100,0	100	100

Adataink (10. táblázat) azon feltételezésünket, hogy a biztos szociális háttér, másrészt egy magasabb szintű kedvezőbb kulturális hatás elősegíti a tanuló sikeres előmenetelét, egyértelműen igazolják. Az alkalmazott értelmiségi, a szabadfoglalkozású értelmiségi, valamint a gazdasági elit kategóriák ugyanis ebben a korszakban is a tanulmányaikat tovább folytatók között nagyobb arányban képviseltetik magukat, mint a lemorzsolódottak között. Ugyanakkor a paraszt és munkás szülők gyermekei 20 százalékkal nagyobb arányban fordulnak elő a lemorzsolódottak között, mint a tanulmányaikat tovább folytatók között. Ez utal ezen családok bizonytalan anyagi helyzetére, de arra is, hogy ezekben a családokban a szülők nem tartották fontosnak a gyermek iskoláztatását. Az iparosok és kereskedők gyerekei nagy részének lemorzsolódását azzal magyarázzuk, hogy a gyermeket a saját vállalkozásában alkalmazhatta a szülő, ha nem volt megelégedve tanulmányi előmenetelével.

Ha összehasonlítjuk a két vizsgálati korszak adatait, akkor azt kell megállapítanunk, hogy a rosszabb szociális helyzetben levők között nő a lemorzsolódottak aránya, ugyanakkor a közel azonos tanulólétszámot tartalmazó mintában 11,2-ről 8,4-re csökken az iparosok és kereskedők gyerekeinek az aránya. Ez jelzi a zsidótörvények szomorú következményét.

Stabilizálódik az alkalmazott értelmiségi és hivatalnoki réteg helyzete, mivel ezen rétegből a benmaradt tanulók aránya több mint 10 százalékkal meghaladja a lemorzsolódottak arányát. Ez a kor politikai és oktatáspolitikai törekvéseinek sikerét jelzi.

A vizsgált tanulói csoportban csak a reformátusok és a római katolikusok fordulnak elő elemzésre érdemes arányban, 5 százalék fölött. (11. táblázat) A két felekezeti kategória adatai is jelzik, hogy a református szülők az iskola felekezeti jellege miatt is Patakot választották a tanulmányok folytatására. Ezzel magyarázható, hogy a reformátusok a lemorzsolódottak között nagyobb arányban képviseltek, mint a tanulmányaikat folytatók között. A római katolikusok közel ugyanabban az arányban fordulnak elő mindkét kategóriában. Mivel a tanulmányi átlageredmények vizsgálata azt bizonyítja, hogy a lemor-

zsolódásnak a rossz tanulmányi eredmény volt a legfontosabb oka, azt kell feltételeznünk, hogy nem önmagában a felekezeti hovatartozás volt közvetlen hatással a lemorzsolódásra, hanem az a tény, hogy a katolikusok közül csak a jobb tanulmányi eredményű tanulók kerültek egy színvonalas képzést nyújtó református iskolába, ugyanakkor a református tanulók szülei a felekezeti jelleget is (vagy sokszor elsősorban azt) figyelembe véve adták nem kiváló gyermekeiket is az intézménybe. A nem református felekezetű tanulók esetében tehát számolni kell egy előzetes szelekcióval, ami a református tanulók között nem volt olyan erős.

11. táblázat. Az 1938 és 1944 között beiratkozott első osztályos tanulók lemorzsolódása felekezetek szerint (%-ban)

Szülő foglalkozása	Tanulói életút		
	Bennmaradt N= 94	Lemorzsolódott 381	Átlag N= 475
Paraszt + munkás	12,8	32,2	28,6
Iparos + kereskedő	2,2	10	8,4
Alk. értelmiségi	31,9	22,5	24,4
Szabadf. ért	23,4	10,7	13,3
Gazd. elit	17,1	7,3	9,3
Kántor, tanító	4,3	5,5	5,3
Kisbirt. Paraszt	8,5	10,2	9,9
Ismeretlen	–	1,0	0,8
Összesen	100,0	100	100

Ezek után kerülhet sor a bennmaradt és az ötödik osztályban más iskolából beiratkozott tanulók adatainak összehasonlítására.

12. táblázat. Az 1938 és 1946 között beiratkozott tanulók tanulmányi életútja a lakhely függvényében (% - ban)

Lakhely	Tanulói életút		
	Bennmaradt N= 94	5. osztályba más iskolából átíratkozott N=186	Átlag N= 280
Sárospatak	20,2	16,1	17,5
20 km – es körzet	8,5	10,8	10,0
Zemplén megye	10,6	13,4	12,5
Környező megyék	15,9	29,6	25
Ország egyéb megyéi	26,6	14,0	18,2
Budapest	10,6	5,9	7,5
Külföld	1,1	1,1	0,7
Ismeretlen	7,4	9,1	8,6
Összesen	100,0	100,0	100,0

Zemplén megyéből és a környező megyékből ötödik osztályba nagyobb arányban érkeztek tanulók, mint amilyen arányban első osztálytól vettek részt a képzésben. (12. táblázat) Ez magyarázható az angol nyelvi képzés ezen területen való nagyobb ismertségével, másrészt azzal is, hogy az ezen területen élők elsősorban szociális helyzetük miatt az ötödik osztálytól való olcsóbb képzést választották.

Adataink jól regisztrálják a bekövetkező változásokat. A háborús helyzet miatt több mint 100 fővel csökken a tanulók létszáma, valamint a távolabbi területekről érkezett tanulók között a bennmaradók aránya. Ennek elsősorban az az oka, hogy 1945 szeptemberében már nem első gimnáziumi osztályt indítanak a tízéves tanulóknak, mert megindul az általános iskolai képzés, így a tízéves tanulók az általános iskola ötödik osztályába kerülnek. Az első korszakban ugyanis 11 évfolyam 21 osztályát vizsgáltuk, addig a második korszakban 11 évfolyam 17 osztályának a vizsgálatára került sor.

13. táblázat. Az 1938 és 1946 között beiratkozott tanulók tanulmányi életútja a szociális helyzet függvényében (%-ban)

Szülők foglalkozása	Tanulói életút		
	Bennmaradt N=94	5. osztályba más iskolából átiratkozott N= 186	Átlag N=280
Paraszt + munkás	12,8	33,3	26,4
Iparos + kereskedő	2,2	10,7	7,8
Alk. ért + hiv.	30,9	19,3	23,5
Szabadf. ért.	23,4	11,3	15,3
Gazd. elit	17,1	3,8	8,2
Tanító + kántor	4,3	10,8	8,6
Kisbirt. paraszt	8,5	9,1	8,9
Ismeretlen	–	1,6	1,1
Összesen	100,0	100,0	100,0

Az egyes foglalkozási kategóriák arányának a vizsgálata (13. táblázat) a bennmaradt és az ötödik osztálytól érkezett tanulók között arra a korábban már felismert következtetésre vezet, hogy a jobb anyagi helyzetben levő családok gyermekei (alk. ért, szabadfogl. ért és gazd. elit) nagyobb arányban vannak jelen az első osztálytól az iskolában tanulók között, ugyanakkor a parasztok és munkások, az iparosok és kereskedők, valamint a tanítók és kántorok gyerekei az ötödik osztálytól kerültek Sárospatakra, mert a lakóhelyük közelében végzett tanulmány kisebb anyagi megterhelést jelentett a szülők számára.

Ha eredményeinket összehasonlítjuk az 5. táblázat adataival, akkor azt a meglepő megállapítást tehetjük, hogy jelentősen nőtt a második korszak tanulói között a munkás és paraszt szülők gyerekeinek aránya (6,64 százalékról 26,4 százaléka) és száma is 25 főről 74 főre. Nő még a tanítók és kántorok gyerekeinek aránya is, de a növekedés nem olyan jelentős, mint a paraszt és munkás szülők gyerekei esetében. Ugyanakkor minden más foglalkozási kategória aránya csökkent. Elsősorban valószínűleg a készülő változásoknak megfelelően végrehajtott adatszolgáltatással állunk szemben, de mivel a református egyháznak már az 1930-as évek közepétől élő kapcsolata volt az alacsonyabb társadalmi rétegekkel, így nem zárható ki a rekrutáció gyors átrétegződése sem. Ez a tény is igazolja azon elgondolásunkat, hogy a vizsgálatokat két korszakra bontva kell végeznünk, mert ha az 1931 és az 1946 közötti adatokat egyben elemeznénk, akkor téves következtetésre jutnánk.

Az említett és ismert történelmi események miatt a vizsgált tanulócsoportban csak a római katolikusok és a reformátusok fordulnak elő vizsgálandó arányban. (14. táblázat) Mint ahogyan már korábban írtuk, azt kell állítanunk, hogy a felekezeti hovatartozáshoz kötődő foglalkozás és életvitel van közvetlen befolyással az iskolaválasztásra. Ha összehasonlítjuk adatainkat a 6. táblázat adataival, akkor szomorú tényként kell regisztrálnunk, hogy a zsidók aránya a populációban 7,14 százalékról 3,6 százalékra csökkent.

14. táblázat. Az 1938 és 1946 között beiratkozott tanulók tanulmányi életútja felekezet szerint (%-ban)

Felekezet	Tanulmányi életút		
	Bennmaradt N= 94	5. osztályba átiratkozott N= 186	Átlag N= 280
Római katolikus	10,6	11,3	11,1
Görög katolikus	1,1	2,2	1,8
Református	73,1	81,7	78,9
Evangélikus	10,6	1,1	4,3
Zsidó	4,3	3,2	3,6
Más protestáns	–	0,5	0,3
Ismeretlen	–	–	–
Összesen	100,0	100	100

Első vizsgálati korszakunkkal azonos táblázatba rögzítettük a különböző tanulói életúthoz kapcsolódó angolos és nem angolos státus arányát. (15. táblázat)

15. táblázat. Az 1938 és 1946 között beiratkozott tanulók tanulmányi életútja a nyelvtanulás függvényében

Nyelvtanulás	Tanulói életút		
	Bennmaradt N=94	Lemorzsolódott N=381	Más iskolából átíratkozott N=186
Angolos	70,2	28,1	81,7
Nem angolos	29,8	71,9	18,3
Ismeretlen	–	–	–
Összesen	100,0	100,0	100,0

Adataink (15. táblázat) jól szemléltetik, hogy az angol nyelvet választók feltételezhetőleg jobb tanulók voltak és határozottabb tanulmányi szándékkal érkeztek az iskolába, mint az angol nyelvet nem tanulók: a tanulmányaikat folytatók 70,2 százaléka angolos volt. Az, hogy az ötödik osztályban az intézménybe iratkozottak 81,7 százaléka volt angolos, azt bizonyítja, hogy a más iskolából átíratkozottak elsősorban az angol nyelv tanulása érdekében szánták rá magukat erre a lépésre. A gimnázium felső tagozatában tehát ennek következtében az angolos tanulók voltak többségben.

A tanulmányi eredmények (16. táblázat) igazolják e korszak vizsgálatakor is azon feltevezésünket, hogy a tanulmányi eredmény nagyban befolyásolta a tanulmányok folytatását, vagy megszakítását. Mivel a lemorzsolódottak tanulmányi eredménye a legrosszabb, így azt állapíthatjuk meg, hogy a lemorzsolódásnak ez volt az egyik oka.

16. táblázat. Az 1938 és 1946 között beiratkozott tanulók tanulmányi életútja a tanulmányi átlag függvényében

Tanulmányi átlag	Tanulói életút		
	Bennmaradt N = 94	Lemorzsolódott N = 381	Más iskolából átíratkozott N = 186
	1,97	2,26	2,22

Viszont az első vizsgálati korszakhoz képest csökkent az eltérés a lemorzsolódott és az ötödik osztályban más iskolából átíratkozott tanulók eredménye között. Ez azt jelzi, hogy a lemorzsolódásnak oka volt a háborús helyzet, a családok szociális helyzetének változása is.

Összegzésként megállapíthatjuk, hogy a pataki iskolában azzal, hogy az alsó tagozatban lemorzsolódott tanulók helyébe az ötödik osztályba az angol nyelv tanulása miatt Patakra érkezett, a lemorzsolódottaknál jobb tanulmányi előmenetelt elérő tanulókat vett fel, kialakult egy olyan felső tagozatos tanulói rekrutáció, amely nagyban hozzájárult az iskola eredményeinek javításához, valamint a megfelelő létszám biztosításához. Ez egy piaci viszonyok között működő iskola számára nagyon fontos volt.

A lemorzsolódást a tanulmányi eredményen kívül a szociális háttér is befolyásolta, de az adatok alapján tetten érhető a politikai események tanulói rekrutációt alakító következményei is.

Megállapíthatjuk, hogy az angol nyelv oktatása azzal, hogy a tehetségesebb tanulókat vonzotta Patakra, csökkentette a lemorzsolódást, tehát egy harmonikusabb tanulói közösséget eredményezett.

Irodalom

- Karády Viktor (1997): *Iskolarendszer és felekezeti egyenlőtlenségek Magyarországon (1867–1945)*. Replika Kőr, Budapest.
- Gyáni Gábor – Kövér György (2004): *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Osiris Kiadó, Budapest.

Az empirikus vizsgálathoz az anyakönyvek a Sárospataki Református Kollégium Levéltárában a következő jelzet alatt találhatóak:

A/ 1931/32-es tanév K.f. III. 46.

B/ 1932/33-as tanév K. g. I.1.

C/ 1933/ 34-es tanév K. g. I.2.

D/ 1934/ 35-ös tanév K.g. I.3.

E/ 1935/ 36- os tanév K.g. I. 4.

F/ 1936/ 37-es tanév K. g. I. 5.

G/ 1937/ 38-as tanév K. g. I. 6.

H/ 1938/ 39-es tanév K. g. I.7.

A további évfolyamok anyakönyvei a Sárospataki Református Kollégium Gimnáziumának irattárában találhatóak.

A Nemzeti Tankönyvkiadó könyveiből